Nybro kommuns kulturmiljöprogram

EBBEHULT

Madesjö socken

Länsstyrelsen Kalmar län

NYBRO KOMMUN

KALMAR LÄNS MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Länsstyrelsen i Kalmar län beviljade medel till arbetet och Kalmar läns museum anlitades för det praktiska genomförandet.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

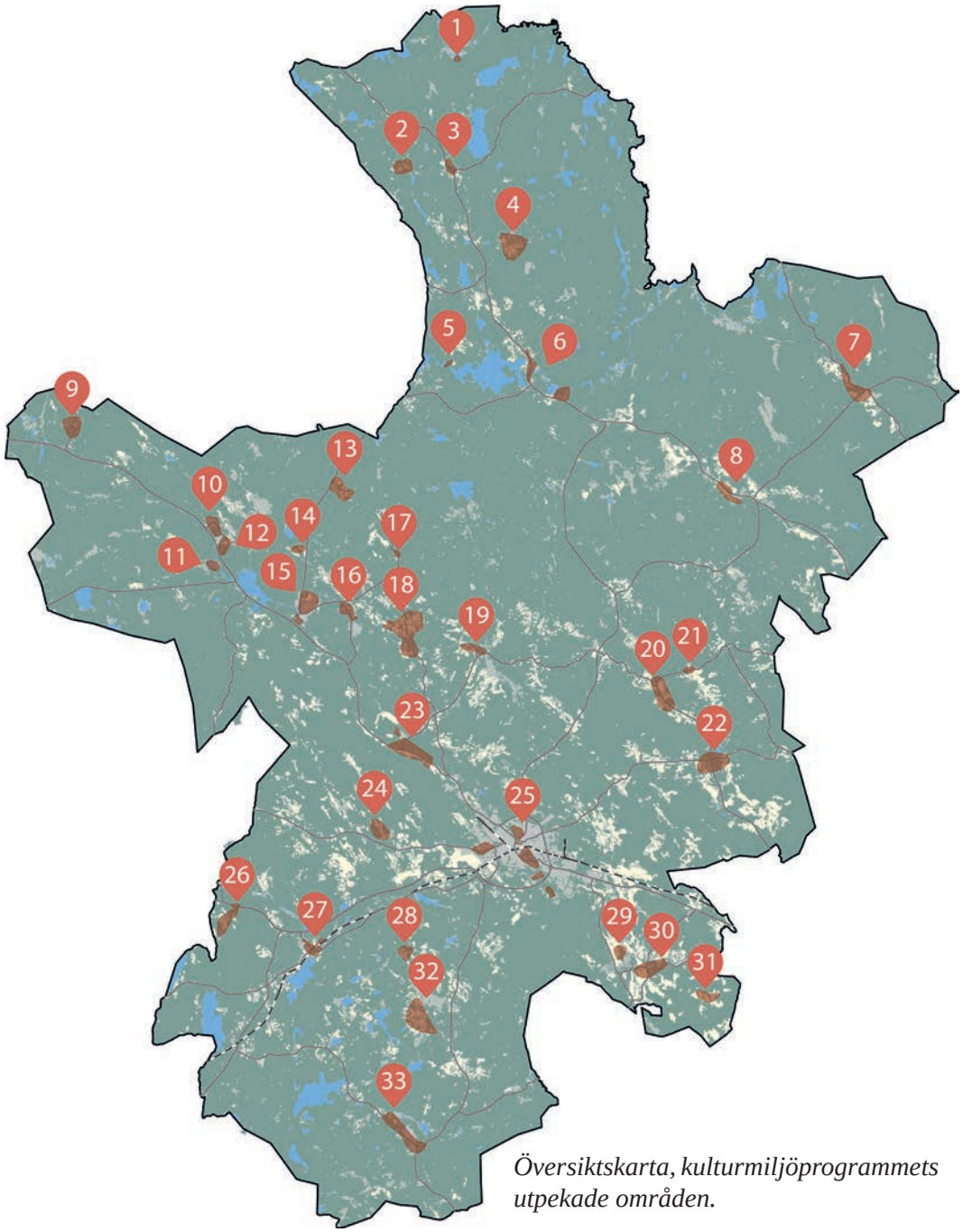

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Bilder är tagna av Kalmar läns museum där inget annat anges.
Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

Stora och Lilla Ebbehult ligger sydväst om Nybro stad. De är en del av det småskaliga kulturlandskapet på Nybros landsbygd. Här betar korna i fållor med den gamla betesmarkens flora, flera alléer med hamlade träd och krokiga stenmurar kring små åkrar. Lövskogar i byns utkanter vittnar om de små tegar och öppna betesmarker som tidigare fanns här.

Vandringsleden Dackeleden löper genom Stora Ebbehult. Vägen Ebbehult - Toresbo - Ramsjö är utpekad som kulturhistoriskt värdefull väg.

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

1 Stora Ebbehult
2 Lilla Ebbehult
11 gamla byläget, Lilla Ebbehult
12 gård, Lilla Ebbehult
13 stengrund, trolig jordkula
14 husgrund, troligt båtsmanstorp
15 plats för damm, kvarn och såg
Huvudområde
Kärnområde
Vandringsled
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Naturreservat
Fornminne
Järnväg
Skruvemåla
Krusamålen
Motorpet
Rydaholm
Stolparna
Hultamålen
Ekbylund
Mossmålen
Stora Skogsmossen
Bergamålen
Gärdesmossen
Travaregärde
Borstamålen
Grösjön
Gubbakärret
Östermålen
Svartgölen
Ebbetorp
Ebbelund
Dackeleden
Ebbeholm
Lilla Ebbehult
Stångbromossen
Oxhagen
Frögölen
Nyhem
Stora Ebbehult
Stångbrohöjd
Ebbedal
Svensgöl
Gärdesmad
Ebbegöl
Gatmossen
Virkesmaden
Djupa hål
Utmaden
Snokamaden
Torpamaden
Hagbyån
Toresbo naturreservat
Kvarndammen
Torslunda
Toresbo
Gropmaden
Hultsby
Hägnen
Igelkärrsmossen
N

Beskrivning av huvudområdet

Stora (1) och Lilla (2) Ebbehult är grannbyar. Landskapet präglas av det typiska småländska inlandets landskap med gamla, små, ännu delvis odlade, oregelbundna åkrar närmast bebyggelsen och ett ängs- och haglandskap med lövträd runt åkrarna. Landskapet är svagt kuperat. Stora Ebbehult gränsar till en sträcka av Hagbyån. Typiskt i skogslandskapet är även olika vattendrag och våtmarker. Att dessa hade ekonomisk betydelse i bondesamhället märks inte minst genom att dessa är noga utritade och namngivna i gamla kartor. Lilla Ebbehult gränsar till de två små sjöarna Grösjön och Madesjösjön. Inom området finns också gölarna, Svartgölen, Frögölen, Svensgöl och Ebbegöl.

Vägen genom byn har gammal sträckning och ger ålderdomlig prägel eftersom den är smal och slingrar sig fram i landskapet. På båda sidor finns äldre ängsmarker med betad hassel och lövträd, om än något igenväxt.

ÄNGEN ÄR ÅKERNS MODER
De våta markerna kring sjöar, gölar och vattendrag hade stor betydelse förr i tiden. På den naturliga ängsmarken skördades värdefullt vinterfoder, hö, utan att jorden först behövde bearbetas. Mängden hö som en gård kunde skörda avgjorde hur många djur som gården kunde stalla in under vintern. Ju fler djur en gård hade desto mer gödsel, vilket var avgörande för att kunna få bättre skördar från åkrarna. Mängden sädesskörd från åkrarna var avgörande för hur rik en gård var. Arealerna ängsmark som gav god höskörd var alltså avgörande för bondens rikedom och välgång, illustrerat i det gamla ordspråket "Ängen är åkerns moder".

Stora Ebbehult (1) räknas som en av Madesjö sockens mest betydande gårdar, tidigare säteri, framför allt genom 1620-talets koppling till ”Majoren på Ebbehult”[1] .

När gården övergick till jägmästare Laurens Wijk vid mitten av 1700-talet infördes torparsystemet här, som en av de första i kommunen. Än idag finns några av dessa torpmiljöer kvar, mer eller mindre bevarade, med namn som Ebbeholm, Ebbedal och Stolparna. I Lilla Ebbehult finns torpställen med namnen Ebbetorp, Ebbelund, Rydaholm och Skruvemåla. Inom byn finns även några exempel på senare småhusbebyggelse på avstyckade tomter, från perioden slutet av 1800-talet in på 1930-talet.

Flera exempel finns på stugor från tiden kring sekelskiftet 1900. Dessa är inte torp utan annan småhusbebyggelse på avstyckade tomter.

1 Det finns många berättelser och sägner om majoren. Några skrevs ner av Madesjöprästen Frigelius i slutet av 1700-talet.

Spår från äldre tider

Eftersom det har funnits ganska många torpställen inom byns marker finns än idag även ett antal grunder och andra lämningsmiljöer efter försvunna torp, och minst en lämning som kan tolkas som en jordkula (13). En annan tydlig husgrund finns kvar efter byns båtsmanstorp (14). Det kan även finnas lämningar efter ett pottaskekokeri (9), se vidare karta från år 1783, pottaskekokarens bostad samt en krog (10). Liksom en kvarn- och sågplats (15).

I området finns enligt uppgift flera troliga tjärdalar, som inte är registrerade och i skogen finns en slaggförekomst[2] registrerad i Fornsök. Det kan även finnas fler lämningar efter äldre järnhantering, som inte inventerats eller registrerats. Det finns färre registrerade järnframställningsplatser i denna del av Nybro kommun än områdena med storproduktion i norra halvan av kommunen.

Grunden efter båtsmanstorpet (14) har markerats. Platsen ligger utmed byvägen. På kartan var tomten avstyckad som samfällighet in i modern tid.

Inte långt från båtsmanstorpet ligger ytterligare en stengrund som skulle kunna vara lämningen efter en jordkula eller backstuga (13). Den är i så fall exempel på hur de allra fattigaste kunde leva i bondesamhället.

2 L1957:6531 Fyndplats/RAÄ Madesjö 104:1

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet

Stora Ebbehults gård är förknippad med flera av socknens historiskt mest intressanta och betydelsefulla personer, som Sven Håkansson Kråak, kallad "Majoren på Ebbehult", och Pehr Wijk, som var Sveriges generalkonsul i Marocko från 1780-talet. Hans gård i Stora Ebbehult har än idag högreståndskaraktär. Ekonomibyggnader och jordbrukslandskap är viktiga för förståelsen och karaktären av byn. Ebbehult är en av de första byarna i kommunen som införde torparsystemet vid mitten av 1700-talet.

Möten

Bondens landskap

Symbolerna hänvisar till den kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.
I Ebbehult finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna möten och bondens landskap.

Gubbakärret
Ebbelund
Dackeleden
10
6
7
9
16
17
8
18
3
5
4
Stångbromossen
Stora Ebbehult
Gärdesmad
Ebbegöl
N
1 Numrering av objekt
Kärnområde
Vandringsled
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Fornminne

3 Stora mangårdsbyggnaden, Stora Ebbehult

4 Södra gården, Stora Ebbehult

5 Västra gården, Stora Ebbehult

6 Väg kantad med allé

7 Norra vägen

8 Gamla infartsvägen

9 Platsen för ett pottaskekokeri

10 vägskäl

16 Ladugård, Västra gården, Stora Ebbehult

17 Ladugård, Östra gården, Stora Ebbehult

18 gris- och hönshus

Stora Ebbehult

Stora Ebbehult har en liten bykärna (1) med tre tätt liggande gårdar. Det största bostadshuset (3) har genom sin storlek och pampiga, symmetriska, gårdsplan framför huset högreståndskaraktär. Denna mangårdsbyggnad ska vara byggd 1804 av Per Wijk. Kopplingen till honom och hans intressanta och unika livsöde vid slutet av 1700-talet gör att själva byggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Se vidare under kapitlet Historik.

Den största gården i Stora Ebbehult (3) är byggd 1804.

Stora gårdens (3) ladugård-logbyggnad, placerad längst till öster. Den ingår som en viktig byggnad i gårdens stora ladugårdsplan.

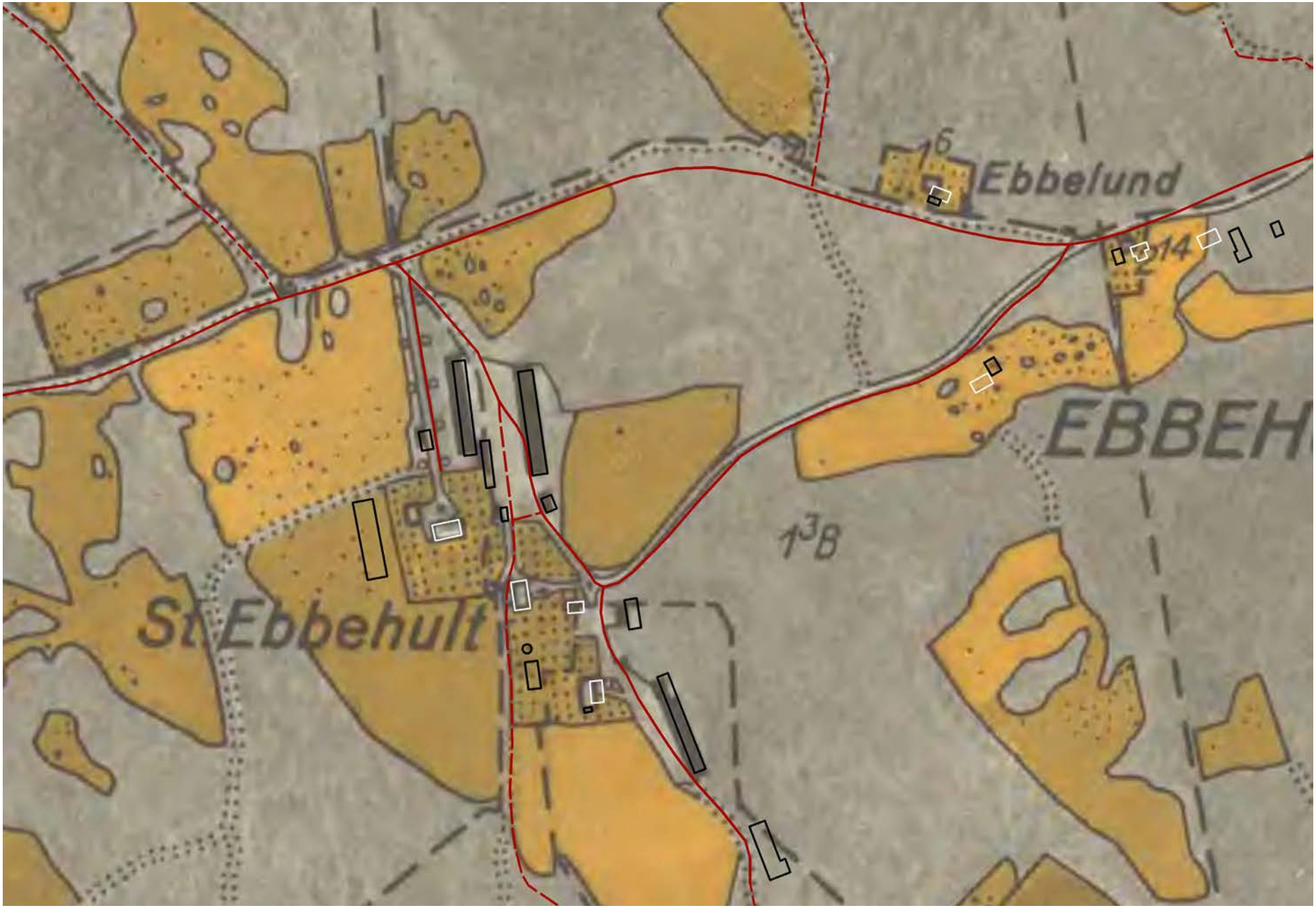

Utdrag ur kartan från 1942, med dagens vägar (röda) och byggnader (vita och svarta) ovanpå den gamla kartan.

Stora Ebbehult, utdrag ur karta från 1783, med dagens vägar (röda) och byggnader (vita och svarta) ovanpå den gamla kartan. Kartan visar tydligt den gamla infartsvägen från nordost och att stora gården (3) ligger på samma plats som idag. Kartjämförelsen visar också att Södra gårdens (4) bostadshus ligger på exakt samma plats idag som år 1783. Troligen är detta hus också äldre än så, vilket innebär att det är byns äldsta byggnad. Även gris- och hönshuset verkar sammanfalla, men det är oklart om detta är samma byggnad.

Strax nordväst om denna gård finns en mangårdsbyggnad, troligen från omkring 1840, här kallad Västra gården (5). Denna har särskilt storslagen entré, med en sluttande väg (6) rakt mot huset, kantad av hamlade askar och stenmurar, som bildar en allé. Den tredje gården, här kallad Södra gården (4), som ligger längst åt sydöst har karaktär av bred parstuga som byggts om vid 1900-talets mitt. Detta är dock Stora Ebbehults äldsta bostadshus, med en stomme av timmer troligen från 1700-talet. Exakt årtal är inte bekräftat. Det sägs att delar av stommen kan vara så gammal som från 1600-talet. Alla tre gårdarna har traditionella trädgårdar med grusgångar, omgärdade av häck, stenmur eller trästaket. Det finns en symmetri i gårdsbilderna. Grindarna består av stenstolpar med olika typer av grindar, till exempel smidesgrindar.

Västra gården (5) i Stora Ebbehult.

Södra gården (4) i Stora Ebbehult.

Södra gården (4).

Stora och Västra gårdarnas stora ladugårds- och logbyggnader är placerade parallellt med varandra, på ömse sidor om den norra infarten. Det är oklart om detta gjorts som ett medvetet arkitektoniskt drag eller inte. Oavsett vilket så ger det idag en särskild karaktär åt ladugårdsplanen och ett pampigt intryck. Den västra av dessa båda ladugårdsbyggnader (16) är orienterad med dörrar åt väster, eftersom den hör till den Västra gården. Enligt bokverket *Sveriges bebyggelse* ska denna vara byggd kring år 1840 för 28 nötkreatur, vilket är en stor ladugård för denna bygd. Båda ladugårdar rymmer flera olika funktioner, de är kombinerade ladugård-logbyggnader. Huskropparna är långa och smala, med högresta takvinklar. De är byggda i både skiftesverk och stolpverkskonstruktion klädd med sågad panel. Färgsättningen är den traditionella med faluröd slamfärg, med vita och svarta detaljer. Den östra ladugården (17) ska vara från kring år 1928, byggd för 24 nötkreatur. Byggnaden har en påbyggnad, både på längden och höjden, troligen från mitten av 1900-talet. Vid denna gårdsplan ligger även en mindre äldre ekonomibyggnad, ett gris- och hönshus (18), som ligger på samma plats som ett annat uthus som finns med på kartan från år 1783. Den södra gårdens (4) ladugård ska vara från kring år 1890, men är påbyggd och ändrad under 1900-talets andra hälft. Den är en enligt uppgift ursprungligen byggd för 20 nötkreatur. Både västra och södra gården har förutom ladugårdarna även flera andra ekonomibyggnader som kan berätta om gårdarnas historia, och som bidrar till ombonade gårdsmiljöer. Som taktäckningsmaterial finns idag både lertegel, cementpannor och plåt. Vissa spetsiga takvinklar talar för att en del tak kan ha varit täckta med halm eller vass.

De båda ladugårdarna (16, 17) är parallellt placerade nedanför en liten sluttning.

Den västra ladugården (16) har sin huvudentré mot väster.

Andra ekonomibyggnader på västra gården (5).

Denna ekonomibyggnad (18) ligger på samma plats som ett uthus som finns på 1783 års karta. Delar har använts som gris- och hönshus.

Andra ekonomibyggnader på stora gården (3).

Den gamla infartsvägen (8) som leder fram till Stora Ebbehult ansluter från nordost. Denna väg är kantad av hamlade askar och andra gamla, kraftiga, lövträd och stenmur, vilket ger en känsla av pampig, tydligt anlagd entré. Vägen är äldre än 1780-tal, eftersom den syns på en karta från 1783. Denna väg leder rakt mot den stora mangårdsbyggnaden, som ligger i fonden av vägen. Denna gård ligger på ett äldre gårdsläge. Den norra vägen (7) som leder ner mot gårdsplanen från en liten höjd norr om gårdarna är yngre.

Södra gården (4) har flera ekonomibyggnader med olika funktioner. Dessa bidrar i hög grad till rumslighet i kulturmiljön.

Lilla Ebbehult

I Lilla Ebbehult finns en tydlig karaktär av utspridda, utskiftade gårdslägen. Endast en gård ligger kvar i gamla byläget (11). Gårdarna är traditionella gårdar med timrade mangårdsbyggnader. Några har formen av småländsk parstuga, någon enkelstuga i två våningar och någon har mer salsbyggnadens planlösning. Majoriteten av mangårdsbyggnaderna är faluröda, men det finns även en med reveterad vit fasad och ett par med panel med ljusmålad oljefärg. Majoriteten av mangårdsbyggnaderna har byggts om mer eller mindre, med utbytta material som fasader, takmaterial och fönster. Ekonomibyggnaderna är mer välbevarade eftersom de inte tilläggsisolerats eller ändrats i lika hög grad. Det finns flera exempel på traditionella ladugårdar i skiftesverk med spetsiga takvinklar som berättar att de haft stråtak. Det finns även en rad olika uthus och stenkällare. En av gårdarna (12) i byns sydöstra del är särskilt välbevarad både vad gäller boningshus, ekonomibyggnader och trädgård. Till gården hör även ett odlingslandskap med äldre ännu brukade åkrar och ängsmark med odlingsrösen och betad hassel, samt gamla vägsträckningar delvis kantade av stenmurar.

Ladugården till den av gårdarna i Lilla Ebbehult som ligger kvar i det gamla byläget.

En av de utskiftade gårdarna, som ligger i änden av en rak väg med allé.

En av de äldre gårdarna, vars mangårdsbyggnad reveterats.

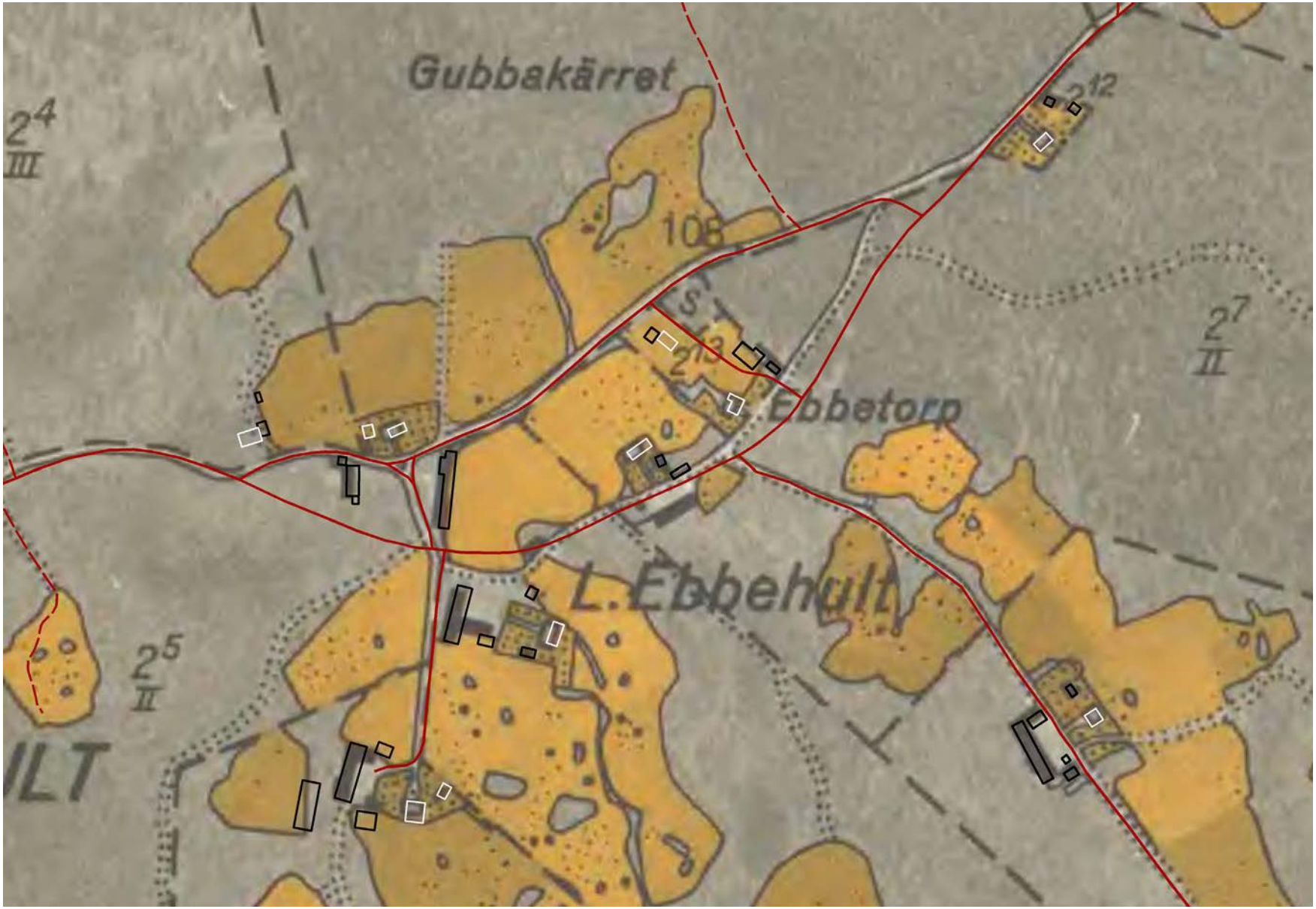

Lilla Ebbehult 1942, med dagens karta (röda vägar, vita och svarta byggnader) ovanpå den gamla kartan.

I Lilla Ebbehult finns även exempel på villor som byggts under perioden 1970-tal till 1990-tal. Någon är tidstypisk och en annan har haft den gamla parstugan som förebild både bär det gäller skala och detaljer. Den dekorativt utskurna dörromfattningen är nygjord efter gammal modell från trakten.

En nybyggd villa i gammal stil, med kopia på dekorativ dörromfattning av äldre typ.

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Stora Ebbehults historia

Delar av historiken är hämtad ur Anders Carlssons sammanställning i Hembygdskrönika (Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening) från år 2001. Vissa delar är hämtade ur boken Madesjö sockens historia och kapitlet Märkliga gårdar i Madesjö av Folke Petersson. En stor del av hembygdsforskare Folke Petterssons material finns även sammanställt på hemsidan ”Nybrokunskap”. För den som vill veta mer exakt vilka personer som bodde i Lilla Ebbehult vid olika tider rekommenderas denna sida.

Gården Ebbehult är känd sedan 1500-talet. Namnet nämns första gången i 1535 års räkenskaper. Det ska då ha funnits två bönder i den lilla byn, det som sedan blir Stora och Lilla Ebbehult.

Majoren på Ebbehult

Under några årtionden på 1600-talet bodde den i socknen berömde Sven Håkansson Krååk, kallad ”Majoren på Ebbehult”, här. Han ska ha deltagit i Kalmarkriget 1611–1613 och var ”knekthövitsman” och ska ha fått gården år 1626 i förläning som kunglig belöning efter ett kraftigt ingripande mot en Jödde Stim och hans kumpaner vid oroligheter i Möre 1624. På Kalmar läns museum finns än idag två värjor som tillhört majoren. År 1664 fick kaptenen/överstelöjtnant Anders Jönsson Trälod samma gård i förläning på sin livstid. Han adlades 1677 till Ridderlod efter slaget vid Lund. Dock ska han ha dräpt en man, och på så sätt blivit fredlös i hela landet. Säterifriheten överflyttades då till hans hustru Christina Ulf, som hade gården till sin död 1697. Säterifriheten upphörde efter 1680-talet. Därefter såldes Stora Ebbehult till kyrkoherden i Madesjö, Nils Braun, sedermera biskop i Kalmar. Hans dotter Helena, som var gift med hans efterträdare i Madesjö, kyrkoherden Nils Sandberg, bodde vid Stora Ebbehult 1738 till sin död 1748. Yngste sonen Johan tog då över.

Två av värjorna som idag förvaras på Kalmar läns museum har tillhört majoren Sven Håkansson Krååk på St. Ebbehult.

Jägmästaren, tillika åklagare i häradsrätten, Laurens Wijk, bodde på Stora Ebbehult från mitten av 1700-talet, tillsammans med hustrun Elsa Christina Stenhagen och deras barn. Gården ska ha blomstrat under deras tid och livet som levdes var herrgårdsliv, med många olika tjänstefolk. Wijks uppdrag var att bevaka Kronans rätt till ek- och bokskogar. Dessa hade stort ekonomiskt värde och var reserverade för flottans behov. Enskilda bönder fick inte såga ner kraftiga ekar som kunde användas till skeppsbyggeri i Karlskrona.

Wijk ska ha varit den förste i socknen som införde torparsystemet här redan i mitten av 1700-talet. Han startade även pottaskekokeri, calcineringsverk samt krog. Förutom jord- och skogsbruk hade man även humleodling. Det är obekräftat om det skulle finnas några lämningar kvar efter någon av dessa verksamheter. Enligt kartan från år 1738 benämns pottaskekokarens bostad också som krog. Möjligen kombinerades dessa båda funktioner. Denna stuga ska ha legat precis vid det norra vägskälet in mot Stora Ebbehult, se karta. En liten timrad bod som enligt muntliga uppgifter kan ha varit den gamla krogen ska ha flyttats ifrån Ebbehult så sent som på 2010-talet. Om det är samma byggnad som låg norr om vägskälet på 1700-talet så måste den vid någon tidpunkt ha flyttats därifrån och ner till gårdsmiljön.

CALCINERINGSVERK
Calcinering är en gammal benämning på en värmebehandling i en kemiteknikprocess. Avsikten kan vara torkning och/eller avdrivning av gaser. Mest känd är kanske calcinering i tillverkning av soda (natriumkarbonat) eller osläckt kalk.

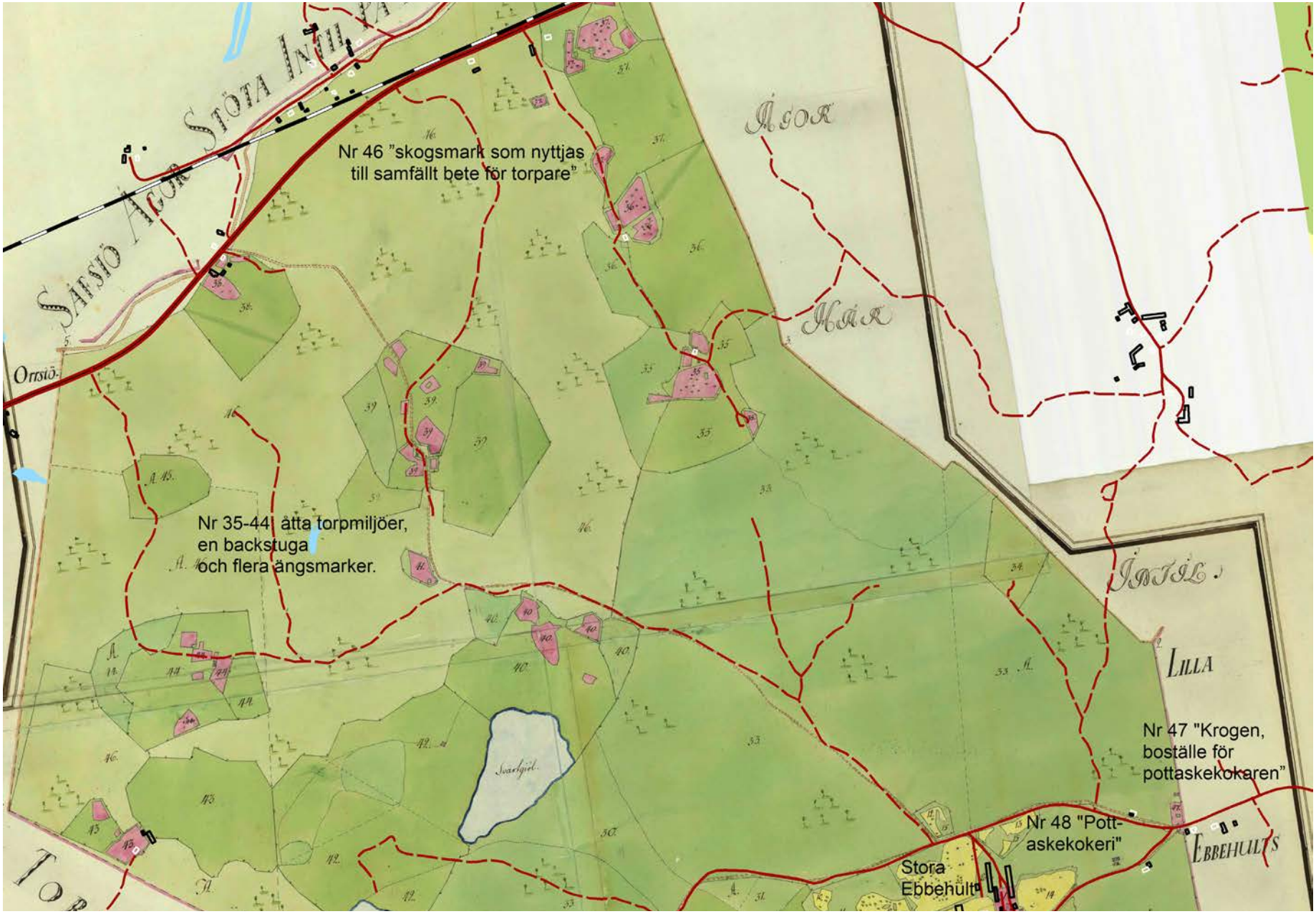

Utdrag ur karta från 1783, med dagens vägar (röda) och byggnader (svarta och vita) ovanpå den gamla kartan. 1783 fanns åtta torpställen under Stora Ebbehult, numrerade mellan 34–44, med tillhörande rosa små åkrar. Av dessa är idag fem bebyggda. På kartan syns också flera utritade ängslador (madhus), vilka hör ihop med ängsslåttern. Punkt nr 48 visar pottaskekokeriet och punkt nr 47 pottaskekokarens bostad, samt troligen krog.

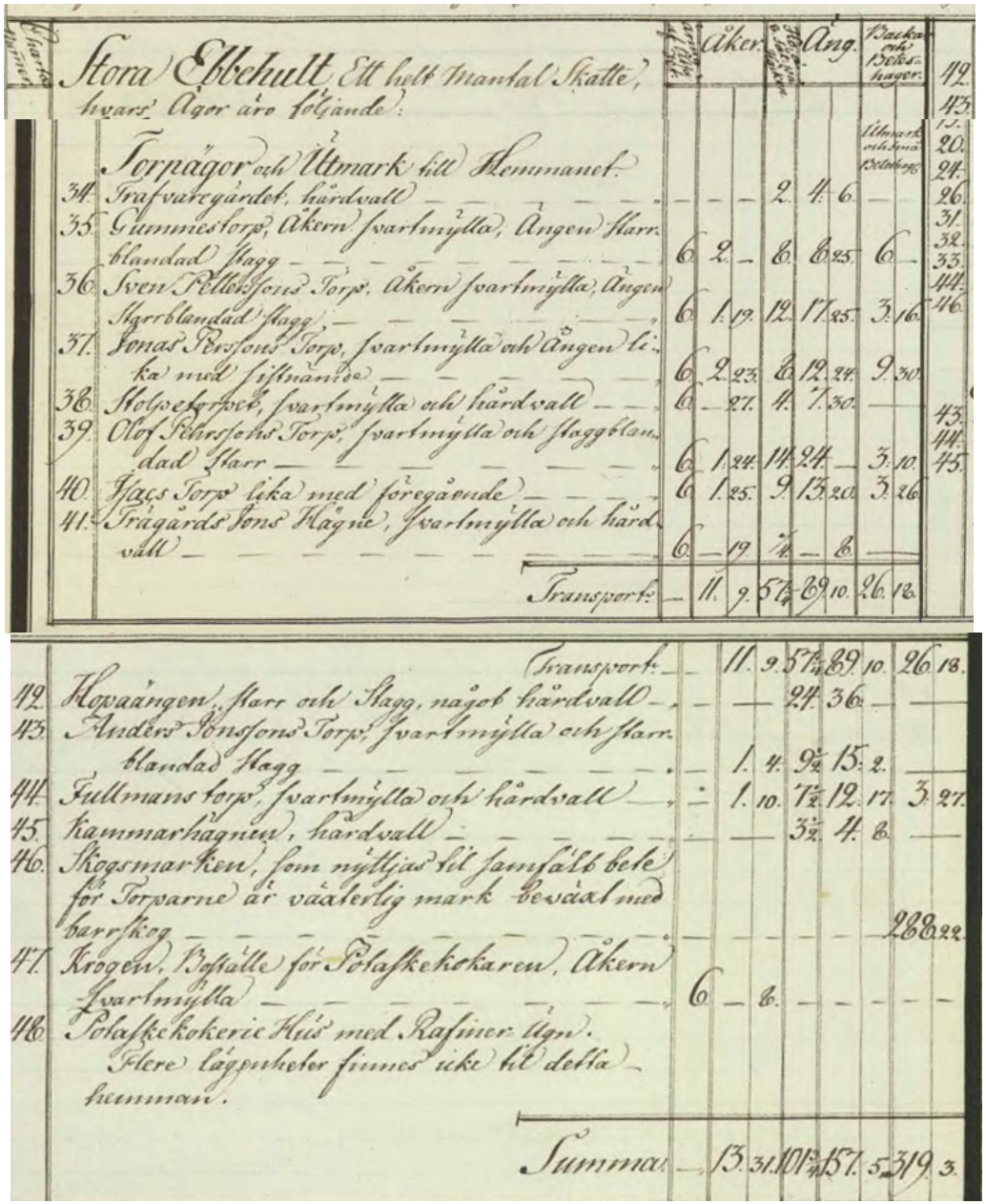

Sammanlagt fanns år 1783 åtta torp och en trolig backstuga på Stora Ebbehults utmark: Nr 35 Gummestorp, Nr 36 Sven Petterssons torp, Nr 37 Jonas Perssons torp, Nr 38 Stolpetorpet, Nr 39 Olof Perssons torp, Nr 40 Isaks torp, Nr 41 Trägårds Jons hägne - skulle kunna vara en backstuga, Nr 43 Anders Jonssons torp, Nr 44 Fullmans torp. Nr 34 och 42 är ängsmark – oklart vem som nyttjar. Nr 46 ”skogsmark som nyttjas till samfällt bete för torpare”, Nr 47 ”Krogen, boställe för pottaskekokaren” och Nr 48 Pottaskekokeri”. Det är inte bekräftat om nr 47 verkligen var en krog, men det skulle kunna vara möjligt. Det har talats om att det fanns en krog i Stora Ebbehult under någon period. Första kolumnen anger hur många korn man fick ut på åkern, dvs. om man sådde ett korn fick man ut sex. Andra kolumnen anger åker, tredje hur många höhäckar med hö man kunde skörda, fjärde äng, och sista kolumnen anger ”backar och beteshagar”.

Marockos generalkonsul blev ägare av Stora Ebbehult

Makarna Wijks son Pehr Wijk fick ett mycket intressant livsöde. Han blev år 1787 Sveriges ambassadör, eller generalkonsul, hos sultanen i staden Tanger i Marocko. Vid tiden var Marocko en stormakt, den ledande nationen i arabvärlden samt den stora handelsstaden vid Medelhavet. Enligt vad som berättas räddade Wijk sultanens son från halshuggning och han friköpte många människor från slaveri. Han ska ha varit personlig vän med Lord Nelson och ha hjälpt England vid en kritisk tidpunkt att få tillstånd att angöra staden Tanger för att proviantera under Napoelonkrigen. Wijk fick som ende europé sultanens förtroende att bedriva handel. Han blev affärsman av stora mått när det gäller i princip all handel mellan arabvärlden och Europa. På så sätt kom han att bli mycket rik. När han återvände till Sverige 1815 slog han sig ner på familjens gård i Stora Ebbehult. Redan år 1784 sålde Pehr och hans syster Maria 4/5 av gården till en bruksinspektör Erik Daniel Holm, för att gården skulle få en driftigare brukare. På den femtedel av gården som de behöll byggde Wijk en ny mangårdsbyggnad och ladugård i början av 1800-talet.

Wijk skänkte stora summor pengar till välgörenhet i bygden. Som exempel till hushållningssällskapet, bibelsällskapet och lasarettet i Kalmar. Han skänkte också en mycket stor myntsamling samt boksamling till en gymnasieskola i Kalmar, ny orgel till kyrkan i Torsås, nattvardssilver till Madesjö kyrka och en fond på 46 000 riksdaler till Kalmar domkapitels förvaltning. Summan var oerhört stor på den här tiden. Vid en jämförelse var Stora Ebbehults gård värderad till 8000 Riksdaler. Wijk var en givmild person och ska ha varit mycket religiös och levt ett asketiskt leverne. Han avhöll sig från frosseri och drack enbart vatten. Detta var tämligen unikt vid den tid som han verkade. Han ska ha talat arabiska, engelska, franska och latin flytande. Det är ovanligt sällsynt, både då och nu. Efter sin hemkomst vikarierade Wijk som präst i bygderna. År 1823 gick Pehr Wijk ur tiden. Än idag, 200 år senare, kan Wijk betraktas som en av de allra märkligaste och mest framgångsrika män som fötts i Madesjö socken.

”År 1823 gick Pehr Wijk ur tiden. Än idag, 200 år senare, kan Wijk betraktas som en av de allra märkligaste och mest framgångsrika män som fötts i Madesjö socken.

Stora Ebbehult under 1700- och 1800-talen

Den femtedel av gården som Wijk ägde drevs vidare av Wijks svåger Gislonius. Resterande delar av gården drevs från 1780-talet av Carl Eric Holm. Han drev inte bara jordbruk utan byggde också en ny såg- och mjölkvarn. Det är inte känt om det finns några lämningar kvar efter denna. Holm verkar ha varit en driftig man inte bara på gården utan också i socken, där han hade flera förtroendeuppdrag. Vid hans död 1841 ärvdes gården av en son i 20-årsålderns och dennes hustru. De var dock inte lika driftiga, utan levde ”herrskapsliv” tills de dåliga tiderna slog till med full kraft kring år 1860. De fick då lämna gården och beskrivs sedan i husförhörslängden som ”fattighjon”. Gården såldes på exekutiv auktion 1867 för 35 000 riksdaler, till nämndemannen Peter Stefansson från Toresbo. I början av 1880-talet delades gården i två, så att det i Stora Ebbehult kom att finnas tre gårdar. Laga skifte genomfördes inte i byn. Därför finns heller ingen karta som visar förhållandena under 1800-talet. Däremot skedde delningar av fastigheter inom bykärnan i Stora Ebbehult.

Lilla Ebbehults historia

Lilla Ebbehult har funnits lika länge som Stora, sedan åtminstone 1500-talet. Från början var det bara en gård registrerad här. Gården höll en båtsman, från det att systemet infördes i slutet av 1600-talet. Det innebar att gården var tvungen att hålla med båtsmanstorp, men man fick samtidigt skattelättnader. I slutet av 1700-talet hette båtsmannen Svala. Båtsmanstorpet låg intill vägen nordost om byn. Än idag finns en stengrund kvar på platsen. Ännu på 1970-talet var den lilla tomten avstyckad och registrerad som samfälld mark. Laga skifte genomfördes i Lilla Ebbehult kring år 1827. Då hade den lilla byn växt så att det fanns fyra gårdar. Vid skiftet delades jorden delades upp, så att åkrar och ängar samlades runt varje gård.

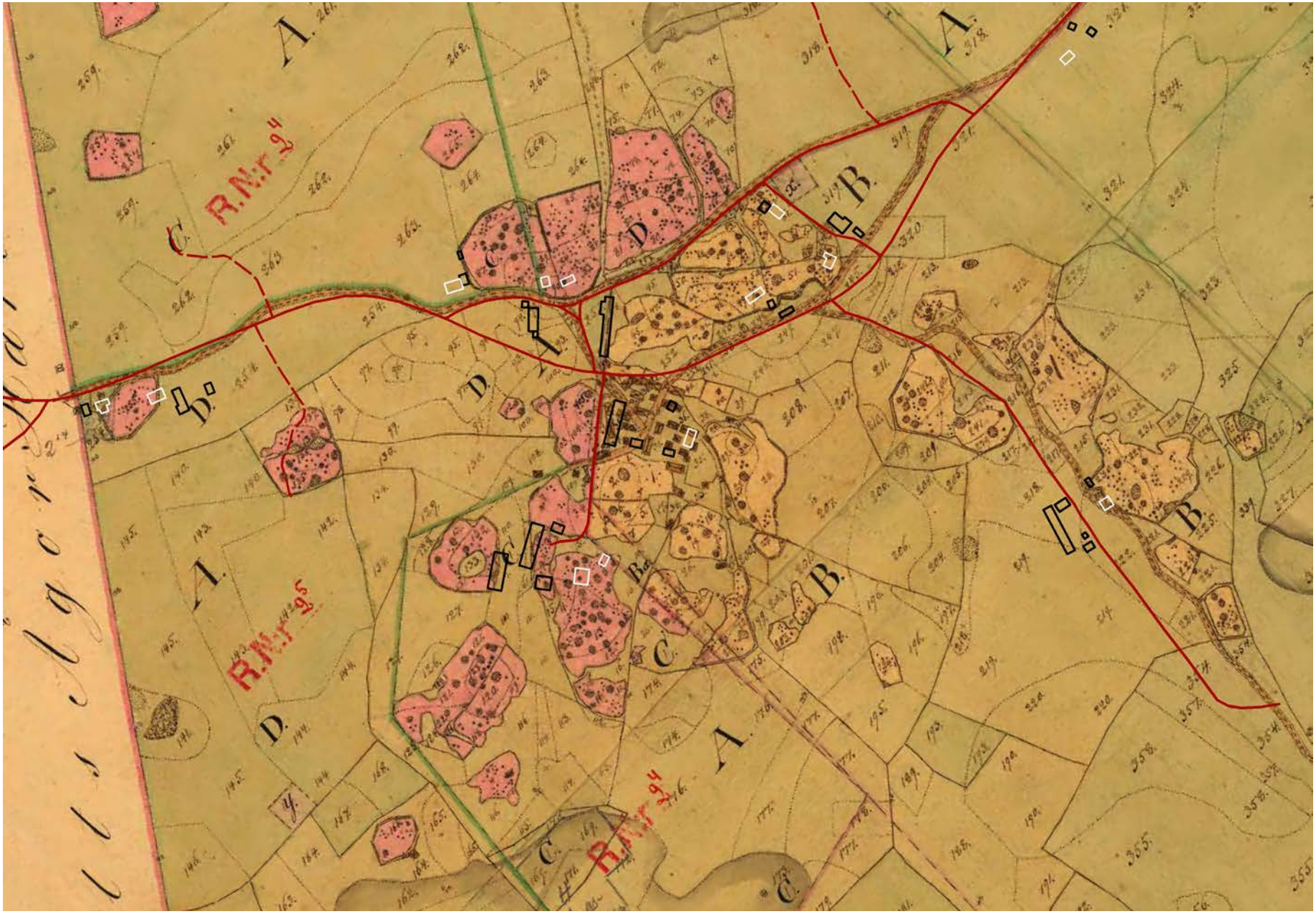

Ur kartan från laga skifte från år 1827, med dagens vägar (röda) och byggnader (vita och svarta) ovanpå den gamla kartan. Kartbilderna är något förskjutna i förhållande till varandra, men jämförelsen visar ändå att den enda bygganden som finns kvar idag och som möjligen kan vara äldre än 1827 är stenkällaren på gården i det gamla byläget.

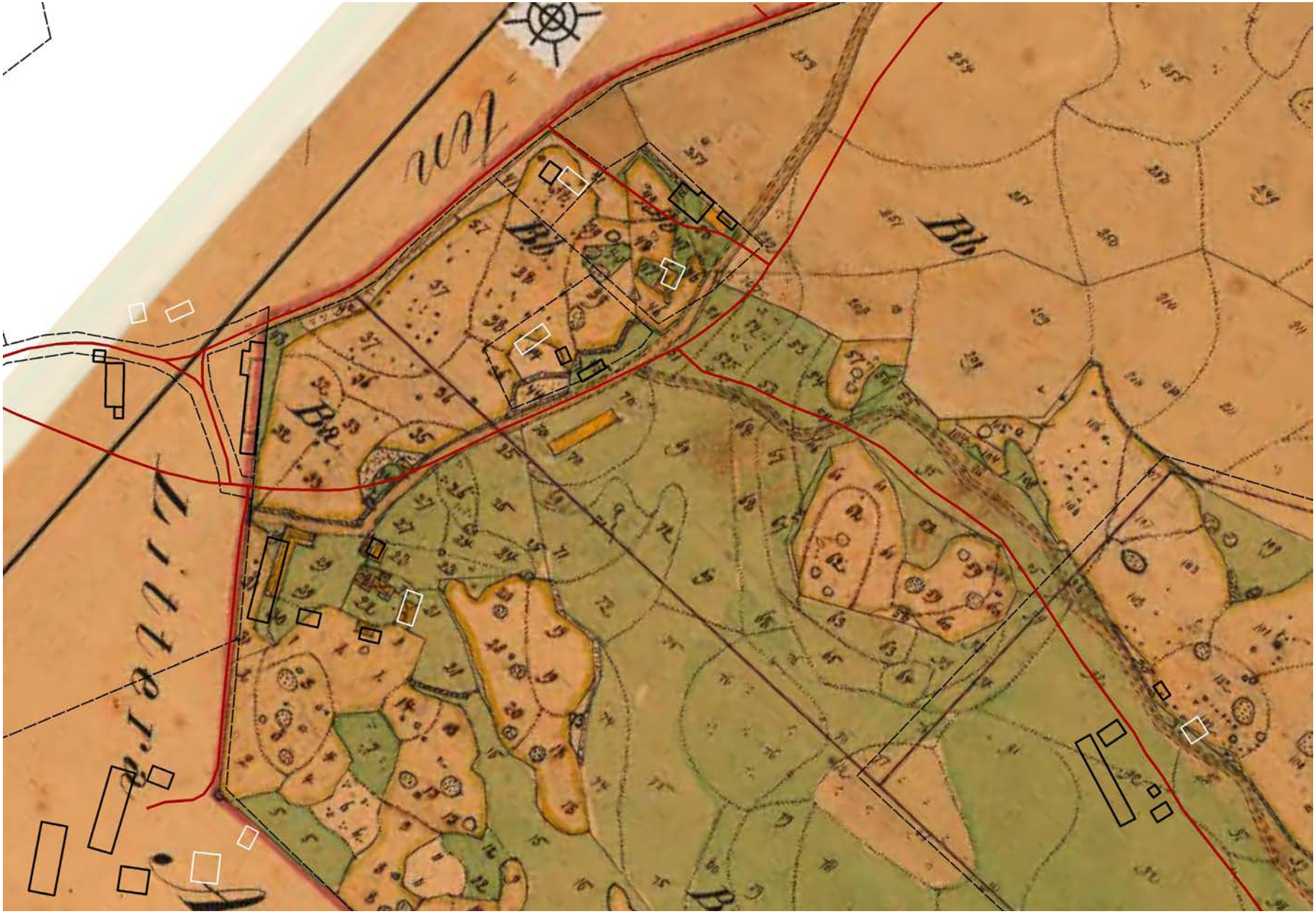

Del av Lilla Ebbehult, där gården till vänster ligger på läget för den gamla bykärnan. Karta från 1863, med dagens vägar och byggnader ovanpå den gamla kartan visar att denna gårds bostadshus och stenkällare troligen är äldre än 1863 (Kartbilderna är något förskjutna i förhållande till varandra).

På 1840-talet bodde 20 män och 19 kvinnor i Lilla Ebbehult, varav en båtsman, Hultman. En torpare finns angiven, Johan Fredrik Andersson. Han bodde troligen i en liten torpstuga med fru och sju barn. I byn bodde också skomakare, skräddare, arbetskarlar och änkor. På 1880-talet finns en glashandlare och en slaktare registrerade som boende här. En man vid namn Hultman var boktryckare och ska ha varit boktryckare Ljungdahls förste bokförsäljare, som gick omkring med dragkärra i bygden och sålde böcker. Det är svårt att säkert säga vilka som bodde var, men en karta från 1863 visar tre ställen längs med vägen nordost från byn. Det kan röra sig om torp eller backstugor på ofri grund. Alla tre är försvunna och obebyggda idag, men det kan säkert finnas lämningar kvar. I slutet av 1800-talet hade jorden delats så att det fanns fem gårdar bara på Lilla Ebbehults mark. Statistiken vittnar om att omständigheterna för de fattiga var svåra, här som på andra ställen. Sammanlagt 27 personer emigrerade från Lilla Ebbehult till Amerika, mellan åren 1858 och 1914.

Ännu vid mitten av 1900-talet var det många naturliga ängsmarker som slogs med lie för att samla vinterfoder till djuren. Stora delar av dessa ytor låg utmed vattendrag och gölar. Så sent som på 1970-talet anlades en helt ny åker på ett område med tidigare små ”lyckor” och ängsmark.

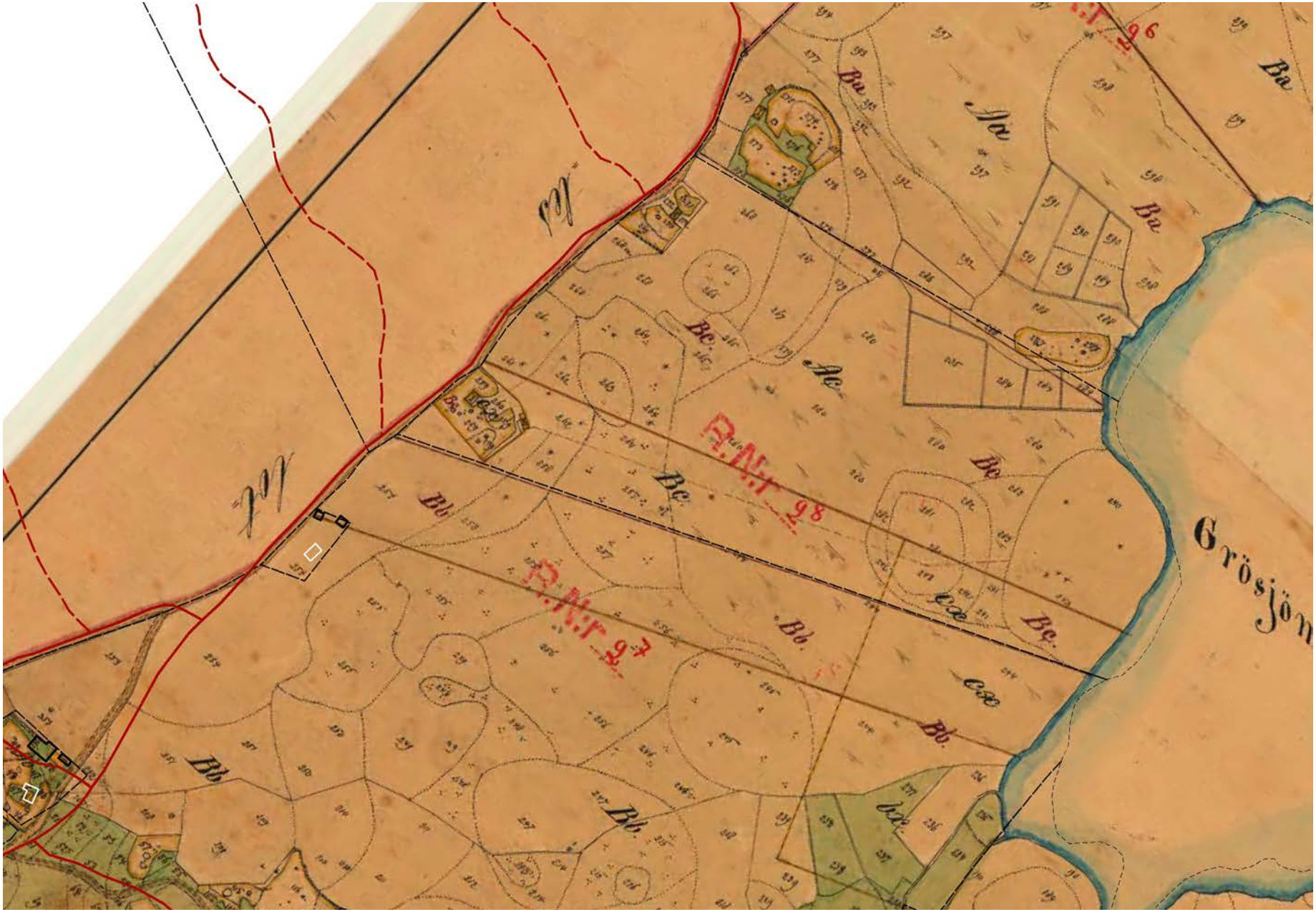

Ett utdrag ur en karta från 1863 visar de tre ställen, torp eller backstugor som fanns utmed vägen nordost om byn Lilla Ebbehult. Dagens vägar och byggnader har lagts ovanpå den gamla kartan, vilket visar att alla tre ställen är obebyggda idag. Det är dock möjligt att det idag finns lämningar kvar efter dessa boplatser.

Ebbehult i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Bevara

Den största mangårdsbyggnaden (3) i Stora Ebbehult ska betraktas som *särskilt värdefull* enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 § och 14 § på grund av kopplingen till Pehr Wijk.

Utveckla

Regelbunden skötsel och öppethållande av odlingslandskap och vägmiljöer är avgörande för tillgänglighet, upplevelser och kulturhistoriska värden i byn.

Nya bebyggelselägen bör anpassas efter det äldre vägnätet och andra äldre strukturer. Nytillkommande bostadsbebyggelse bör utgöras av fristående småhus i 1–2 våningar. Nya villor bör ha trädgårdar som omgärdas av staket, häck eller mur.

Det är av stor vikt att så många som möjligt av odlingslandskapets äldre ekonomibyggnader och stenkällare behålls. Byggnaderna kan gärna få nya användningssätt, även om det kan komma att kräva om- och tillbyggnader.

Det är viktigt att de äldre byggnadernas skala, form, detaljer, stil och karaktär finns kvar. Ny- och tillbyggnader kan byggas i avvikande stil och kulör, men i anpassad skala, och med en placering som passar på tomten.

Insamling och sammanställning av byns historia, särskilt 1900-talets, får gärna göras.

Referenser

Ett område är utpekat i Länsstyrelsens inventering av ängs- och hagmarker 1989.

Muntliga

Bern Olsson

Läs mer/referenser

Peter Sven Håkansson – en lagens man, Peter Danielsson, 2010.

Märkliga gårdar i Madesjö, Folke Petersson, ur Madesjö sockens historia, del II, Pehr Wijk i Stora Ebbehult – en berömd madesjöbo, Anders Carlsson, Hembygdskrönika, Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening, 2001.

Lilla Ebbehult och Skruvemåla, bern Olsson, Hembygdskrönika (Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening), 2001.

Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden, del III, Kalmar län, Sigurd Erixon (red),1958.

Det medeltida Sverige; band 4:1 SMÅLAND: Möre, Olle Ferm, Thor Rahmqvist, Riksantikvarieämbetet, 1987.
Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Det ljusa Småland: strövtåg i Mörebygden, Gidstam, Björn, 1979

Gårdar i Madesjö, Del 2 Ebbehult-Göttorp, Folke Petersson (Pärm med artiklar Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Hänt och Känt, Nybro Kommuns historia, Del 3 (Pärm med artiklar Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Generalplan 1969 Nybro, Del 1 inventering, 1970. (Nybro bibliotek)

Mellan gärsgård och stenmur: en berättelse från en småländsk hembygdsnatur, Jörgen Karlsson, 1989.

Inventering av ängs- och hagmarker – Nybro kommun, Länsstyrelsen i Kalmar län informerar, 1989:4, 1989.

Vägen som kulturarv - värdefulla vägar och vägmiljöer i Kalmar län, Christina Almqvist, Per Lindegård, Länsstyrelsen Kalmar län och Vägverket, 1999.

Gods och gårdar i Kalmar län, band II, Studieförbundet Vuxenskolan Kalmar län, 2013.

Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Natur i Östra Småland, Markus Forslund (red), Länsstyrelsen i Kalmar, 1997.

Övriga referenser

Håkansson Krååk, Sven, http://www.nybrokunskap.se

Ebbehult (text från Folke Petterssons hembygdsforskning), http://www.nybrokunskap.se

Lantmäteriets historiska kartor

Kalmar läns museums topografiska arkiv.

Kalmar läns museums bildarkiv.

Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (Fornsök).